

*ZEMALJSKO ANTIFAŠISTIČKO VIJEĆE NARODNOG
OSLOBOĐENJA HRVATSKE. Zbornik dokumenata, sv. 1—4
(1943—1945), Zagreb 1964, 1970, 1975, 1985. Institut za historiju
radničkog pokreta Hrvatske*

Na početku ožujka iz tiska je izišao četvrti i posljednji svezak *Zbornika dokumenata ZAVNOH-a*, kojim je Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, kao izdavač, dovršio projekt objavljivanja najvažnije građe vrhovnog tijela Federalne Hrvatske, započet još 1964. godine. Opsežan posao prikupljanja, izbora i kritičkog redigiranja dokumenata ZAVNOH-a obavio je redakcijski tim pod rukovodstvom prof. dra Hodimira Sirotkovića, profesora Pravnog fakulteta u Zagrebu. U prikupljanju i obradi građe svih četiriju svezaka, te u izradi stručnih kazala, pregalački su sudjelovale stručne suradnice IHRPH Savka Kalinić i Ljiljana Modrić. U izradi prvog sveska Zbornika sudjelovali su L. Kobsa i pomoćni suradnici E. Tomac, B. Plećaš i Lj. Baretić. Visoku tehničku razinu tiska zahvaljujemo Mileni Mihalinec, tehničkom uredniku svih četiriju svezaka.

Glavni urednik prof. dr. H. Sirotković odlučivao je o konačnom izboru dokumenata i njihovoj stručnoj obradi. Zahvaljujući svom širokom općem i stručnom znanju, on je taj posao obavio na najbolji način. Upravo zato, ZAVNOH se u dokumentima Zbornika ukazuje u svojoj povijesnoj konkretnosti, a djelatnost njegovih organa oslikava danu sredinu i vrijeme. Među odabranim dokumentima malo je onih iz grupe hipertrofiranih normi i »propisa na papiru« koji neizbježno prate svaku pravnu regulaciju. Prof. dr. Sirotković je i autor uvoda svih četiriju svezaka, koji zajedno čine svojevrsnu pravno-političku studiju o ZAVNOH-u. U tim tekstovima dan je sažet prikaz razvoja organizacione strukture ZAVNOH-a, temeljne karakteristike tog razvoja i analiza cjelokupne normativne djelatnosti ZAVNOH-a.

U redaktorskom zahvatu prof. dr. Sirotković rukovodio se načelom predočivanja najvažnijih momenata u sklopu politike i prava na oslobođenom području Hrvatske 1943—1945. godine. Redigiranje dokumenata obavljeno je prema suvremenim načelima egdotike. Takva opredjeljenja pozitivna su i sa stanovišta spoznajne i praktične vrijednosti tih dokumenata u povijesnim istraživanjima.

Objavljivanjem četvrtog sveska dokumenata ZAVNOH-a finaliziran je jedan tematski jedinstven projekt, pa je razumljivo da je interes ovog prikaza usmjeren podjednako na sva četiri sveska. Prvi svezak objavljen je još 1964. godine i obuhvatio je sve relevantne dokumente koji se odnose na osnivanje i rad ZAVNOH-a (ukupno 213 dokumenata). Drugi svezak izišao je iz tiska 1970. godine, a objavljeni dokumenti obuhvaćaju rad ZAVNOH-a od početka 1944. godine do završetka Trećeg zasjedanja u svibnju 1944 (ukupno 179 dokumenata). Treći svezak tiskan je 1975. godine i sadrži dokumente koji su nastali u vremenu od Trećeg zasjedanja do kraja prosinca 1944 (ukupno 155 dokumenata). Najzad, četvrti i posljednji svezak, objavljen gotovo deset godina nakon trećeg, 1985. godine, obuhvaća dokumente nastale u 1945. godini do saziva Četvrtog zasjedanja ZAVNOH-a, 24. i 25. srpnja 1945 (ukupno 201 dokument). Svi objavljeni dokumenti nalaze se u Arhivu IHRPH i Arhivu Hrvatske.

1. **Konceptualna selekcija dokumenata** obavljena je na način koji ZAVNOH predstavlja kao specifičnu strukturu i proces upravljanja društvenim poslovima i kao središnju tvorevinu i potvrdu političkog konstituiranja novog društva. Dokumentima je obuhvaćeno i ono što se događalo u vrhovnom organu i ono što se događalo u društvu. Pravna struktura ovdje se nalazi unutar političke strukture, a pravi sadržaj ZAVNOH-ovih propisa ispunjen je interesnim ciljevima oslobodilačke borbe i pokreta. Veze između pravne i političke strukture osvjetljavaju se i izborom niza karakterističnih dokumenata koji potječu iz drugih izvora, a ne iz organa ZAVNOH-a. Njih je relativno najviše u prvom svesku, a manje ih je u drugom, trećem i četvrtom. Posebno ističemo dokumente o dopisivanju između CK KPH i okružnih komiteta u vezi s izborima vijećnika ZAVNOH-a, dokumente o HSS-u, članke iz centralne štampe s oslobođenog područja i dr.

Sve objavljene dokumente možemo uvjetno razvrstati u dvije grupe: grupu normativnih akata ZAVNOH-a kojima se cjelovito i precizno utvrđuju sama organizacija i ovlaštenja ZAVNOH-a, i grupu normativnih akata kojima se dograđuje organizacija teritorijalnih organa vlasti, NOO-a, kao složenija i savršenija cjelina.

Prva grupa dokumenata prikazuje *ZAVNOH kao središte i snagu političkog konstituiranja društva* koje se u metodologiji tradicionalne jurisprudencije naziva ustavni poredak.

Prvi svezak sadrži sve najvažnije dokumente Inicijativnog odbora, Izvršnog odbora, Tajništva i odjela ZAVNOH-a.

Najveći dio dokumentacije drugog sveska potječe od pojedinih odjela, a tek dvadesetak dokumenata od Izvršnog odbora, odnosno Tajništva. To je slika realne podjele nadležnosti u ZAVNOH-u, u kojem je većina poslova pala na Tajništvo i pojedine odjele, jer su članovi Izvršnog odbora zbog drugih važnih partijskih i političkih dužnosti često bili izvan kruga ZAVNOH-a.

Treći svezak sadrži dokumente koji prvenstveno oslikavaju rad pojedinih odjela ZAVNOH-a, posebno Odjela pravosuđa. Uvršteni su i svi važni, ali još uvijek malobrojni akti Predsjedništva. To pokazuje kako je i dalje zadržana praksa da Tajništvo i pojedini odjeli obavljaju normativnu djelatnost.

Četvrti svezak sadrži dokumente pojedinih odjela (povjereništava), naročito odjela financija, poljoprivrede, pravosuđa, uprave, socijalne politike, trgovine, obrta, industrije i unutarnje uprave. Objavljeni su i svi važni akti Predsjedništva, dokumenti o osnivanju Narodne vlade (politički referat V. Bakarića i Deklaracija Narodne vlade), važnije odluke Narodne vlade i dvadesetak normativnih akata pojedinih ministarstava vlade.

Prvi svezak Zbornika dokumenata sadrži tok i osnovne pravne i političke akte Prvog i Drugog zasjedanja ZAVNOH-a. U drugom svesku objavljeni su tok i ustavni akti Trećeg zasjedanja. Ti dokumenti govore o ZAVNOH-u kao izvoru i čuvaru revolucionarne političko-pravne ideologije koja uključuje i neka klasična politička načela o suverenitetu naroda, demokraciji i samoopredjeljenju. U četvrtom svesku objavljeni su najznačajniji pravni akti Četvrtog zasjedanja kao i govor V. Bakarića, predsjednika vlade, i govor V. Nazora, predsjednika Predsjedništva.

Istodobno sva četiri sveska sadrže i najvažnije dokumente ZAVNOH-ovih komisija, naročito Zemaljske komisije za istraživanje ratnih zločina okupatora i

njihovih pomagača, Komisije za izradu prijedloga o uspostavljanju vlasti u novooslobođenim krajevima i Zakonodavne komisije.

Druga grupa dokumenata selekcionirana je tako da prikazuje *djelatnost ZAVNOH-a na usmjeravanju razvoja teritorijalnih organa vlasti oslobođenog područja*. U njoj su obuhvaćeni svi važniji dokumenti kojima se normira struktura i funkcija NOO-a i kojima se kondicionira njihova ideološka osnova. Objavljeni su gotovo svi važni poslovnici i upute za rad NOO-a. Tako prvi svezak sadrži Poslovnik o radu NOO-a u Hrvatskoj, iz lipnja 1943, Upute za organizaciju i rad sudova NOO-a, iz kolovoza 1943, i Upute o postupku sudova NOO-a, iz kolovoza 1943. U drugom svesku objavljene su Upute za organizaciju i rad NOO-a kao organa državne vlasti slobodne Hrvatske u DFJ, iz ožujka 1944. Treći svezak sadrži više relevantnih dokumenata o izgradnji državnog aparata u NOO-ima, u sferi pravosuđa, koje se formalno odvaja od uprave. U tom krugu važna su Uputstva o preuređenju sudova, iz studenog 1944, i nekoliko uputstava za rad sudova u različitim oblastima prava, naročito krivičnopravnoj oblasti. Četvrti svezak donosi dokumente o osnivanju Javnog tužilaštva Federalne Hrvatske i Vrhovnog suda Hrvatske. Tu je i Odluka o Narodnoj vladi Hrvatske i, najzad, Zakon o promjeni naziva ZAVNOH u Narodni sabor Hrvatske i Zakon o promjeni naziva NOO u NO.

Objavljeni dokumenti ZAVNOH-a svjedoče o visokoj politizaciji gotovo svih društvenih sektora. Političko obilježje dobivaju ekonomski, socijalni, kulturni pa čak i porodični odnosi. U tom smislu za istraživanja su dragocjeni brojni dokumenti u obliku uputa pojedinih odjela ZAVNOH-a upućeni NOO-ima za rad u pojedinim oblastima društvenog života na oslobođenom području. Naročito su značajni oni dokumenti koji se odnose na ekonomsku i privrednu organizaciju oslobođenog područja, a možemo ih naći u sva četiri sveska Zbornika. Dokumenti objavljeni u prvom svesku, posebno oni o kampanjama prikupljanja materijalnih dobara za vojsku i narod, o rekviziciji, napuštenom zemljištu i konfiskaciji, omogućuju utvrđivanje formalnih i stvarnih osnova formiranja novog tipa vlasničkih odnosa izraženih u ustanovi Narodnooslobodilačkog fonda. Dokumenti istodobno daju osnovu za istraživanje konfiskacije kao krivičnopravne mjere i kao mjere koja ima klasnu pozadinu. Upravo četvrti svezak objavljuje više važnih normativnih akata Povjereništva unutarnje uprave i Povjereništva pravosuđa o konfiskaciji, koji povezuju konfiskaciju s konstituiranjem državnog sektora nove Jugoslavije.

Dokumentarna građa ZAVNOH-a ne impresionira nas svojom formalnim, nego sadržajnim elementima. Sva prezentirana uputstva ili direktivni akti izraz su svjesne intervencije subjektivnih snaga revolucije.

Upute vode računa o realnosti, potrebama i mogućnostima. Dokumenti iz početnog perioda regulacije, iz 1943. godine, nemaju osobine stroge formalnosti i određenosti. To se smatra pozitivnim i neizbježnim elementom koji sistem čini prilagodljivim na brze promjene. Od kraja 1944. jačaju formalni elementi cjelokupne ZAVNOH-ove regulacije, što je vidljivo i u rješavanju većeg broja pitanja materijalnopravne naravi u zakonskom obliku uredaba, odluka i zakona.

Objavljeni dokumenti ZAVNOH-a ne ostavljaju sliku hipertrofije prava i birokratizma. Glavni redaktor, prof. dr. Sirotković, odabrao je stanovit broj dokumenata koji posredno oslikavaju rad teritorijalnih organa vlasti, NOO-a. Među takve dokumente pripadaju izvještaji pojedinih odjela ZAVNOH-a upu-

ćeni Izvršnom odboru, koji su rađeni na temelju periodičnih izvještaja NOO-a (oblasnih, okrughnih); zatim, izvještaji izaslanika ZAVNOH-a koji su s određenim zadacima upućivani na oslobođeno područje; i najzad, zapisnici različitih konferencija održanih u sjedištu ZAVNOH-a s predstavnicima NOO-a pojedinih područja. Dokumenti te vrste uglavnom su objavljeni u prvom, drugom i trećem svesku.

Najzad, prof. dr. Sirotković pri odabiru dokumenata nije zanemario činjenicu da se autohtona normativna djelatnost ZAVNOH-a neposredno prepleće i povezuje s djelatnošću vrhovnih zemaljskih organa vlasti: AVNOJ-em i NKOJ-em. Te veze nisu vanjske i mehaničke. Jedinstveni ciljevi i ideje oslobodilačke borbe i pokreta slijevaju se u sadržaj ZAVNOH-ovih normi, imaju određen pravac i dalekosežne posljedice. To je uočljivo naročito u dokumentarnoj građi objavljenoj u četvrtom svesku.

2. Osnovna pravila redigiranja dokumenata baziraju se na vanjskim i unutrašnjim kriterijima. Redakcija je provela tekstualnu i sadržajnu kritiku teksta dokumenata.

Prezentiranim dokumentima obuhvaćena je djelatnost ZAVNOH-a u povijesnom kontinuitetu od priprema za njegovo osnivanje (prosinac 1942) sve do zaključno Četvrtog zasjedanja (25. svibnja 1945), ukupno 750 dokumenata. Istraživački zadatak redakcije sastojao se u utvrđivanju autentičnosti pojedinih dokumenata, u slučajevima kad im je nedostajao potpis ili pečat izdavača. Redakcija je nastojala dešifrirati parafe i nepotpune potpise u bilješkama. Autentičnim dokumentom smatrala je svaki dokument koji je imao jednu od ovih oznaka: potpis, pečat ili paraf izdavača. Pri tom je obavljala i unutrašnju analizu teksta pa je autentične dokumente bez gore navedenih formalnih oznaka označivala kao kopije. Datumi nedatiranih dokumenata utvrđeni su na temelju srodnih dokumenata i analize teksta. Nečitki ili uništeni dijelovi teksta rekonstruirani su na temelju dopunskih izvora i sačuvanog dijela teksta. Pojedini dijelovi teksta dokumenata koji se ne odnose na bitnu tematiku Zbornika izostavljeni su, a njihov sadržaj sažet je u bilješci.

Dokumenti su poredani kronološkim redom. Od načela kronologije odstupilo se iznimno u slučaju dokumenata koji su bitno vezani sa sadržajem osnovnog dokumenta.

Dokumenti su objavljeni uz dosljedno poštivanje njihova stilističkog i gramatičkog oblika. Redakcija je ispravljala samo sitne tehničke greške, a nerazumljivi dijelovi objašnjeni su u bilješkama. Svaki je dokument označen rednim brojem, potom je označen datum njegova nastanka i regista dokumenta. Neposredno iza teksta dokumenta daje se njegov tehnički opis i signatura.

Raznovrsna zapažanja i obavještenja redaktora važna za razumijevanje teksta dana su u bilješkama na odgovarajućoj strani.

Preglednosti dokumenata pridonosi i raspoređenost u poglavlja koja slijede redom: Pripreme za osnivanje ZAVNOH-a, Osnivanje i rad Inicijativnog odbora ZAVNOH-a, Prvo zasjedanje ZAVNOH-a, Rad ZAVNOH-a između prvog i drugog zasjedanja, Drugo zasjedanje ZAVNOH-a, Rad ZAVNOH-a nakon drugog zasjedanja, Treće zasjedanje ZAVNOH-a, Osnivanje Narodne vlade Hrvatske, Najvažniji normativni i direktivni akti ZAVNOH-a nakon osnivanja Narodne vlade i Četvrto zasjedanje ZAVNOH-a.

Zbornici dokumenata ZAVNOH-a sadrže niz priloga koji olakšavaju njihovu upotrebu. Efikasnosti te zbirke dokumenata pridonosi dobro izrađeno kazalo osobnih i geografskih imena i kazalo predmetnih pojmova. Veoma je korisna i kronologija događaja, popis vijećnika ZAVNOH-a I, II, III, IV zasjedanja te pregled organa ZAVNOH-a s kraja 1944. godine.

Pridržavajući se tih načela redaktor je dosljedno primijenio metodologiju kritičkog objavljivanja teksta. Ujedno su njegovi selekcion principi bili takvi da su iz inače izvanredno bogate građe ZAVNOH-a izdvojili ono što je najvažnije.

Moraju li se, međutim, cjelokupnom projektu staviti i zamjerke, onda je najprije šteta što financijski i vremenski razlozi nisu dopustili redaktoru da u treći i napose četvrti svezak uvrsti više dokumenata o pravnom i političkom iskustvu u strukturama izvan ZAVNOH-a. Ovdje prije svega mislimo na dokumente o radu organa narodne vlasti na oslobođenom području.

Lišen većih konceptualnih i tehničkih nedostataka, Zbornik ZAVNOH-a nesumnjivo pripada najboljoj literaturi te vrste. Tiskanje četvrtog sveska trebalo bi da potakne istraživače NOB-a i revolucije na veći stupanj uvažavanja i konzultiranja tih značajnih dokumenata, da potakne njihov intelektualni interes za opće i sintetičko.

Nada Kisić-Kolanović

*VELJKO VLAHOVIĆ, Sećanje—Hronologija—Bibliografija,
Beograd 1985, 374 str. + 39 str. fotografija*

U izdanju čak troje izdavača — beogradskog Instituta za savremenu istoriju, Istorijskog instituta SR Crne Gore iz Titograda, Partizanske knjige iz Ljubljane, OOUR-a Izdavačko-publicistička delatnost iz Beograda, što govori o finansijskim problemima u objavljivanju bilo koje znanstvene publikacije — u Beogradu je 1985. godine izašla knjiga pod naslovom: Veljko Vlahović. Sećanja—Hronologija—Bibliografija. Priredili su je dr Milan Vesović, mr Milan Matić i Josip Vučković. Riječ je o pokušaju da se nadomjesti nedostatna literatura o tom istaknutom revolucionaru, borcu španjolskog naroda za slobodu i protiv fašizma, partijskom radniku i marksistu s namjerom da ta knjiga bude poticaj daljnjem istraživanju njegova života i rada. Jer, o Veljku Vlahoviću, koji je u toku svoga života i revolucionarne djelatnosti obavljao niz značajnih dužnosti, pisano je vrlo malo u znanstvenoj literaturi i publicistici. Kao što je poznato Vlahović je bio istaknuta ličnost naprednoga studentskog pokreta na polovici tridesetih godina. Poznate su i one njegove dužnosti u toku španjolskog rata za slobodu i protiv fašizma 1936—1939. godine, kad je bio aktivan i kao vojnik na fronti i kao politički radnik u pozadini. Zna se za njegove funkcije u vrijeme drugoga svjetskog rata u Komunističkoj omladinskoj internacionali, Kominterni i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« u Moskvi. Poznato je da je Vlahović, nakon povratka u zemlju poslije oslobođenja Jugoslavije, imao mnoge partijske, državne, diplomatske i društvene funkcije. Ipak, uza sve to o njemu, uostalom kao i o mnogim drugim istak-